

Izgradnja
levih
politika

Predlog
programa
za osobe sa
invaliditetom

solidarnost

Na koga se odnosi ovaj program?

Budući da je većini ljudi invaliditet početna asocijacija na korisnike kolica ili neki drugi vidljiv oblik invaliditeta, želimo da naglasimo da osobe sa invaliditetom obuhvataju mnogo širu kategoriju stanovništva. **Pod osobama sa invaliditetom smatramo sve osobe sa dugotrajnim vidljivim i nevidljivim zdravstvenim stanjima i smanjenim telesnim ili psihičkim funkcijama ili hroničnim bolestima koje se neopravdano suočavaju sa različitim oblicima barijera u društvu.** Te barijere onemogućavaju ravnopravno učešće u društvu i mogu biti u vidu nepristupačnog fizičkog okruženja, neprilagođenih informacija i komunikacija, otežanog zapošljavanja, diskriminacije na radu i u vezi sa radom, nedostupnog kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja, nedostatka usluga podrške ili negativnih stavova i predrasuda, usled kojih se osobe sa invaliditetom smatraju inferiornim, a život sa invaliditetom manje vrednim življenja.

Zvanična statistika u našoj zemlji dobijena popisom stanovništva iz 2022. godine pokazuje da 5.46 % stanovništva ima neki oblik invaliditeta¹, ali taj procenat može biti i veći budući da se procene Svetske zdravstvene organizacije kreću oko 15% na globalnom nivou².

Zbog čega smatramo da su politike za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom važne za čitavo društvo?

Kao platforma koja zagovara politike bazirane na solidarnosti između svih članova društva, a posebno ka marginalizovanim grupama, i politike koje su usmerene ka održivom očuvanju životne sredine, smatramo da je pitanje invaliditeta neizostavno iz nekoliko razloga.

Prvo, smatramo da su šire društvene i političke reforme neophodne kako bi prava osoba sa invaliditetom, ali i svih drugih građana i građanki mogla biti garantovana i ostvarena. Kada uključivanje u društvo za osobe sa invaliditetom postane realnost, opravdano je zapitati se u kakvo su se to društvo uključili. U sadašnjem kontekstu ekonomske eksploatacije, rastućih društvenih nejednakosti i siromaštva, društveno uključivanje i jednake mogućnosti praktično znače jednaku mogućnost da osobe sa invaliditetom budu eksploatisane, a njihova prava ignorisana kao i svih drugih građana/ki. Zbog toga prava osoba sa invaliditetom ne mogu biti posmatrana u izolaciji od šireg društvenog i političkog konteksta.

Drugo, budući da stanovništvo Srbije sve više stari, a da su različite vrste invaliditeta i hroničnih bolesti više zastupljene u starosti, izgradnja inkluzivnog društva koje

1 Stanovništvo prema statusu invaliditeta i vrsti problema osoba sa invaliditetom, Republički zavod za statistiku, dostupno na <https://www.stat.gov.rs/vesti/20231201-invaliditet/> (25.9.2024).

2 World Report on Disability: Summary, 2011. Geneva, Switzerland, World Health Organization, dostupno na <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability> (25.9.2024).

uvažava potrebe osoba sa invaliditetom postaje još veći imperativ. Procene kažu da u zemljama u kojima je dužina očekivanog životnog veka iznad 70 godina, ljudi provedu u proseku 8 godina života sa nekom vrstom invaliditeta (najčešće u starosti).

Treće, između siromaštva i invaliditeta postoji ustanovljena veza koju je neophodno prekinuti kroz solidarne mere socijalne politike i preraspodelu resursa u društvu. Naime, sva relevantna istraživanja i statistički podaci ukazuju na to da su osobe sa invaliditetom među najsiromašnijim članovima društva. Siromaštvo samo po sebi povećava rizik od sticanja invaliditeta ili pogoršanja zdravstvenog stanja usled neadekvatnih uslova stanovanja, otežanog pristupa zdravstvenim uslugama, zdravoj ishrani ili čistoj pijaćoj vodi. Sa druge strane, osobe sa invaliditetom i njihove porodice se suočavaju sa povećanim troškovima života i u većem su riziku od siromaštva. Ovi troškovi mogu biti direktni (npr. usled potreba za nabavkom lekova ili neophodnih pomagala) ili indirektni usled smanjenih prilika za privređivanje zbog diskriminacije i isključenosti sa tržišta rada.

Četvrto, zagađenost vazduha i devastacija životne sredine udruženi sa klimatskim promenama uzrokuju dodatne poteškoće osoba sa invaliditetom i hroničnim bolestima, ali i stvaraju rizik za sticanje invaliditeta i razvoj hroničnih bolesti kod opšte populacije. Naime, istraživanja su dokumentovala da izloženost zagađenom vazduhu povećava rizik od razvojnih smetnji kod dece, kod odraslih povećava rizik od plućnih bolesti, srčanih oboljenja i moždanog udara, a kod ljudi koji već imaju neki oblik invaliditeta ili hronične bolesti, a pogotovo respiratorne bolesti, uzrokuje pogoršanje stanja. Kada je reč o klimatskim promenama, ekstremni vremenski uslovi koji dovode do poplava, toplotnih talasa, a posebno pogađaju osobe sa invaliditetom usled nepostojanja pristupačnih procedura i planova evakuacije, ali i rizika za pogoršanje zdravstvenog stanja kod određenih oblika invaliditeta (npr. lekovi za šizofreniju čine ljude koji imaju ovo stanje osetljivijim na velike vrućine).

Naposletku, loši i nehumani uslovi rada povećavaju rizik od povreda na radu ili razvoja hroničnih bolesti. Svedočanstva radnika i radnica zaposlenih u inostranim kompanijama koje posluju u Srbiji u kojima navode da ne mogu da odu na redovnu pauzu, u toalet, te da rade u nehumanim uslovima ukazuju na pomenute rizike. Sa druge strane, eksploatacija radnika i radnica u Srbiji kao jeftine radne snage, stavlja naglasak na produktivnost i pristanak na nehumane uslove rada, što dodatno otežava nalaženje adekvatnog zaposlenja za osobe sa invaliditetom koje ne mogu da se uklope u takve (ne)uslove na tržištu rada.

Naš pristup politici se bazira na intersekcionalnosti i solidarnosti između različitih pokreta za ljudska prava – prepoznavamo činjenicu da građani i građanke imaju različita lična svojstva i da se osobe sa invaliditetom koje su istovremeno žene, deca, mladi, starije osobe, LGBTIQ osobe, osobe iz različitih etničkih zajednica, osobe nepovoljnog ekonomskog položaja, suočavaju sa dodatnim nivoima onemogućavanja i društvene isključenosti. Primera radi, žene sa invaliditetom se suočavaju sa višestrukom isključenošću usled diskriminacije na osnovu invaliditeta i patrijarhalnih stavova prema ženama. Iskazujemo svoju solidarnost i podršku svim pokretima za ravnopravnost, uključujući feministički, pokret za prava LGBTIQ osoba, pokret osoba sa invalidi-

tetom i pokret za prava Romske zajednice, jer svi oni koji se etiketiraju kao drugačiji, abnormalni i nepoželjni su naši saborci/kinje u borbi za društvene promene i pružanju otpora svakom obliku društvene nepravde i stvaranju boljeg i pravednijeg društva.

Šta prepoznamo kao ključne probleme osoba sa invaliditetom i kakve predloge nudimo za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom?

Naš program smo razvili kroz konsultovanje samih osoba sa invaliditetom i on odgovara na potrebe osoba sa invaliditetom u sledećim oblastima života:

1. Samostalan život i uključenost u zajednicu smatramo jednim od najvažnijih prava za osobe sa invaliditetom. Samostalan život ne znači samovoljnost ili sposobnost da ljudi žive sami ili u izolaciji. Samostalan život znači prepoznavanje da su svi ljudi, sa i bez invaliditeta međuzavisni i da se oslanjaju na međusobnu podršku i deluju solidarno. Takođe znači izbor i kontrolu da ljudi mogu slobodno da odluče gde i sa kime žele da žive i kako da provode vreme (bez obzira na vrstu ili stepen invaliditeta) i da dobiju podršku koja im je potrebna, te da nisu primorani da žive zatvoreni u ustanovama izolovani od zajednice.

Protivimo se pristupu koji segregaciju vidi kao adekvatno rešenje za osobe sa invaliditetom. Sve oblike segregacije mladih i odraslih sa invaliditetom kao na primer specijalne škole, dnevne boravke i sve oblike rezidencijalnih ustanova smatramo posebnim oblikom onemogućavanja.

Zalažemo se za reforme redovnih sistema i usluga tako da budu inkluzivni i pristupačni svima i obezbeđivanje potrebnih usluga podrške u zajednici jer smatramo da je zadatak države da obezbedi adekvatnu podršku u redovnim sistemima i u zajednici onima kojima je potrebna.

Personalnu asistenciju za odrasle osobe sa invaliditetom i lične pratiocice za decu sa invaliditetom vidimo kao ključne usluge podrške za samostalan život koje bi morale biti obezbeđene na lokalnom nivou za sve osobe sa invaliditetom koje imaju potrebu za podrškom u zadovoljavanju svakodnevnih životnih potreba.

Sistem socijalne zaštite se i dalje prevashodno zasniva na zatvorenim ustanovama za smeštaj dece i odraslih osoba sa invaliditetom u kojima mnoge osobe sa invaliditetom provedu i čitav život izolovane od zajednice. Sistem usluga podrške u zajednici koje su neophodne za samostalan život nije dovoljno razvijen te potrebe daleko prevazilaze obim postojećih usluga. Mešoviti sistem pružalaca usluga socijalne zaštite, iako deklarativno predviđa da pružaoci usluga mogu biti iz privatnog, neprofitnog ili javnog sektora karakteriše klijentelizam koji favorizuje osnivanje državnih pružalaca ili odabir privatnih pružalaca pod kontrolom vladajuće stranke.

Zalažemo se za odlučan proces deinstitutionalizacije odnosno izmeštanja osoba sa invaliditetom iz zatvorenih ustanova i pružanje usluga podrške u zajednici kako bi građani i građanke mogli da imaju kontrolu nad svojim životom i mogućnost izbora kao i svi drugi. Uočava se da nacionalna Strategija deinstitutionalizacije i razvoja usluga u zajednici za period od 2019. do 2025. godine³ iz 2022. godine obuhvata smeštaj u ustanovama socijalne zaštite, dok nema podataka o drugim vidovima boravka, kao što je boravak u psihijatrijskim bolnicama i sl. Takođe, ne sadrži podatke o višestrukoj diskriminaciji žena u takvim ustanovama, koja se ogleda u čestoj izloženosti raznim vidovima seksualnog nasilja.

Brine zvaničan podatak iz 2022. godine da je sve veći procenat odraslih korisnika u ustanovama za decu i mlade bez roditeljskog staranja i sa smetnjama u razvoju (u 2022. godini odraslih na smeštaju je za 20% više, a starijih korisnika čak 100% više u odnosu na deset godina ranije), tako da se ove ustanove polako pretvaraju u mesta njihovog doživotnog boravka. Zabrinjava i podatak da oko 65% dece i mladih, ali i odraslih koji su smešteni u institucije ili nema uopšte ili ima veoma redak kontakt sa porodicom i najbližima.⁴

Smatramo da prilikom odabira pružalaca socijalnih usluga na tenderima, primat bi trebalo dati korisničkim udruženjima, uključujući i organizacije osoba sa invaliditetom koje nabolje znaju na koji način je potrebno organizovati i pružati usluge, te se na taj način najbolje podržava izbor i kontrola korisnika/ca nad pruženom uslugom.

Naposletku, zalažemo se za strogo poštovanje radnih prava radnika i radnica u socijalnoj zaštiti, pogotovo onih koji direktno pružaju podršku osobama sa invaliditetom kao što su personalni asistenti/kinje i lični pratioci s obzirom da je njihov radni status trenutno neregulisan i prekaran, te da ne uživaju niz radnih prava, kao što je neplaćivanje doprinosa na zaradu, neplaćena odsustva radi odmora, i sl.

S tim u vezi predlažemo:

- Postepeno zatvaranje rezidencijalnih ustanova za kolektivni smeštaj osoba sa invaliditetom;
- Izmene Zakona o socijalnoj zaštiti⁵ tako da finansiranje usluga u zajednici postane obavezno za jedinice lokalne samouprave u skladu sa procenjenim potrebama građana/ki. To trenutno nije slučaj jer lokalne samouprave imaju mogućnost da finansiraju usluge, ali ne i obavezu.

³ Strategija deinstitutionalizacije i razvoja usluga u zajednici za period od 2019. do 2025. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 12/2022.

⁴ Izveštaj za smeštaj dece i mladih za 2022. godinu, Republički zavod za socijalnu zaštitu, str.26, dostupno na <https://www.zavodsz.gov.rs/media/2573/izvestaj-o-radu-ustanova-za-decu-i-mlade-2022.pdf> (3.10.2024).

⁵ Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011, 117/2022.

- Izmene Pravilnika o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite⁶ tako da se olakša proces licenciranja pružaocima usluga za samostalan život i da se prošire kriterijumi za korišćenje pojedinih usluga, a time i obuhvat korisnika⁷.
- Izmene Zakona o penzijsko-invalidskom osiguranju⁸ i Zakona o socijalnoj zaštiti radi uvođenja jedinstvene procene invaliditeta i potreba koje proizilaze iz istog, zasnovane na ljudskim pravima, koja bi bila osnov za ostvarivanje socijalnih prava (npr. ostvarivanje parvo na materijalne nadoknade, socijalne usluge, i sl.)
- Finansiranje socijalnih usluga tako da cena rada obuhvati nadoknadu svih troškova rada i pripadajućih doprinosa direktnih pružalaca usluga poput personalnih asistenata ili ličnih pratilaca i garantovanje punih radnih prava u skladu sa Zakonom o radu.
- Povećanje finansijske podrška za osobe sa invaliditetom i porodice osoba sa invaliditetom koje se suočavaju sa povećanim troškovima života i kojima je potrebna dodatna podrška u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba. U vezi sa tim predlažemo izmene Zakona o socijalnoj zaštiti u cilju povećanja nadoknade za pomoć i negu drugog lica na iznos minimalne zarade.

2. Pristupačnost – izgrađenog okruženja, kako objekata namenjenih javnih nameni tako i rezidencijalnih objekata, i svima dostupnog javnog prevoza je uz pristupačnost informacija i komunikacija jedan od osnovnih preduslova za društveno uključivanje osoba sa invaliditetom. Nedovoljna pažnja koja se u urbanom planiranju posvećuje pristupačnosti vodi do stvaranja još više nepristupačnih objekata i javnih površina.

Smatramo da su investitorski urbanizam i nedostatak kontrole i sankcionisanja nepoštovanja tehničkih standarda pristupačnosti jedni od većih uzroka postojanosti ovog problema. Iako važeći zakoni nalažu kontrolu i sankcionisanje nepoštovanja tehničkih standarda pristupačnosti, u praksi se upotrebne dozvole izdaju za objekte koji ne poštuju standarde, a investitori ne bivaju sankcionisani.

6 Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 42/2013, 89/2018, 73/2019.

7 Potrebno je izmeniti član 99. Pravilnika koji trenutno ograničava pravo na korišćenje personalne asistencije za odrasle osobe sa invaliditetom na one koji su uključeni u sferu rada ili obrazovanja i koji imaju „sposobnost samostalnog odlučivanja“ i imaju uvećani dodatak za tuđu negu i pomoć. Personalna asistencija ne sme biti ograničena na polje rada ili obrazovanja već ima za cilj da obezbedi podršku u svim oblastima života uključujući porodični život i slobodno vreme. Ona bi takođe trebala da bude dostupna i osobama sa intelektualnim što trenutno nije slučaj usled kriterijuma u vezi sa sposobnošću za „samostalno odlučivanje“.

8 Zakon o penzijsko-invalidskom osiguranju, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 - odluka USRS, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 - odluka US, 86/2019, 62/2021, 125/2022, 138/2022, 76/2023.

S tim u vezi predlažemo:

- Strožiju kontrolu i pojačanje inspeksijskog nadzora građevinskih projekata u fazi izdavanje građevinskih dozvola radi poštovanja tehničkih standarda pristupačnosti;
- Propisivanje kriterijuma u vezi sa standardima pristupačnosti u svim javnim nabavkama koje se tiču rekonstrukcija izgrađenog okruženja i objekata uključujući i nabavku vozila za javni prevoz;
- Uspostavljanje budžetskih planova za pristupačnost u okviru svih Ministarstava Vlade Srbije kako bi postepeno rekonstruisali i učinili pristupačnim javne objekte u njihovoj nadležnosti kao i informacija i komunikacije, poput elektronskih glasila kao što su veb stranica.
- Adekvatno finansiranje i obuku prevodilaca na znakovni jezik budući da prema istraživanjima, dostupnost prevodilaca na znakovni jezik je 1 na 10 000 gluvih osoba u Srbiji;
- Izmene Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom⁹ tako da se predvide rokovi za adaptacije objekata namenjenim javnoj upotrebi tako da budu pristupačni. Zakon zabranjuje diskriminaciju u pogledu pristupa objektima namenjenim javnoj upotrebi ali ne predviđa nikakve rokove ni sankcije u vezi sa propuštanjem da se objekti učine pristupačnim;
- Donošenje Nacionalne Strategije i operativnog plana za pristupačnost čime bi se jasno mapirali ciljevi, i odredili rokovi i sredstva za sistemsko bavljenje svim oblicima pristupačnosti.

3. Stanovanje – osobe sa invaliditetom se suočavaju sa problemom nedostatka pristupačnog stanovanja, kako u smislu nepristupačnih nekretnina u vlasništvu, tako i u smislu nemogućnosti pronalaska pristupačnih stanova za iznajmljivanje.

S tim u vezi predlažemo:

- Veća javna ulaganja u socijalno stanovanje uz poštovanje standarda pristupačnosti i veću dostupnost socijalnih stanova za osobe sa invaliditetom pogotovo one u riziku od institucionalizacije ili one koji napuštaju zatvorene ustanove.
- Regulisanje izdavanja stanova te strogog sankcionisanja svih oblika diskriminacije prilikom iznajmljivanja stana.

⁹ Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS*, br. 33/2006, 13/2016.

- Izmene Zakona o socijalnom stanovanju¹⁰ radi uvođenja finansijske stambene podrške za osobe sa invaliditetom koje ne mogu da iznajme stan na otvorenom tržištu usled niskih prihoda.
- Uvođenje posebnih fondova na nivou jedinice lokalne samouprave za podršku osobama sa invaliditetom u adaptaciji stambenog prostora u vlasništvu.

4. Pomagala i asistivne tehnologije – osobe sa invaliditetom nemaju pristup kvalitetnim pomagalima i asistivnim tehnologijama po niskim cenama. Država preko RFZO-a izdvaja nedovoljna sredstva za medicinsko-tehnička pomagala koja ne mogu da zadovolje svojim kvalitetom potrebe osoba sa invaliditetom.

S tim u vezi predlažemo:

- Izmene Pravilnika o medicinsko-tehničkim pomagalima koja se obezbeđuju iz obaveznog zdravstvenog osiguranja¹¹ u pravcu većih izdvajanja državnih sredstava za ove namene, i osavremenjivanje pomagala koja su uključena na Listu pomagala RFZO-u i
- Izdvajanja budžetskih sredstava za podršku naučno-istraživačkim projektima usmerenim na dizajn novih asistivnih tehnologija na domaćim univerzitetima i istraživačkim centrima kako bi osobe sa invaliditetom imale pristup asistivnim tehnologijama po niskim cenama.

5. Rad i zapošljavanje – osobe sa invaliditetom se suočavaju sa isključenošću sa tržišta rada i diskriminacijom prilikom traženja posla i na poslu. Nepristupačno okruženje i javni prevoz, nedostatak usluga podrške i negativni stavovi poslodavaca dodatno otežavaju uključivanje na tržište rada. Prema zvaničnim podacima stopa zaposlenosti osoba sa invaliditetom je samo 13% što je višestruko manje u odnosu na opštu populaciju.

Zalažemo se za sindikalno organizovanje radnika i radnica sa invaliditetom koji bi zastupali interese osoba sa invaliditetom na tržištu rada i pružali pravu podršku radnicima/ama sa invaliditetom kada je to potrebno. Neophodno bi bilo zakonom uvesti institut predstavnika osoba sa invaliditetom kod svakog poslodavca (srazmerno broju zaposlenih određivao bi se njihov broj), koji bi štitio njihove interese. Pored toga, smatramo da je neophodno uvesti transparentnost u funkcionisanje Budžetskog fonda za profesionalnu rehabilitaciju i podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom jer je način trošenja ovih sredstava od strane nadležnog Ministarstva nepo-

¹⁰ Zakon o socijalnom stanovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009.

¹¹ Pravilnik o medicinsko-tehničkim pomagalima koja se obezbeđuju iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, *Službeni glasnik RS*, br. 5/2020, 42/2020, 133/2020, 18/2022, 36/2022, 127/2022, 3/2023, 93/2023, 112/2023, 18/2024.

znat i nedostupan javnosti. Ovo posebno ako se ima u vidu da sredstva Fonda čine budžetska sredstva Republike Srbije opredeljena u budžetu za tekuću godinu za subvencionisanje zarada osoba sa invaliditetom i sredstva prikupljena od poslodavaca koji svoju zakonsku obavezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom sprovode uplatom u Fond iznosa od 50% prosečne zarade po zaposlenom u Republici Srbiji (za svaku osobu sa invaliditetom koju poslodavac nije zaposlio), a koja se utvrđuje prema poslednjem objavljenom podatku republičkog organa nadležnog za poslove statistike. Sredstva se uplaćuju na račun Fonda na ime učešća u finansiranju zarada osoba sa invaliditetom u preduzeću za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Prema dostupnim istraživanjima samo trećina prikupljenih sredstava se zaista troši za namene podrške zapošljavanju osoba sa invaliditetom, dok preostala sredstva najverovatnije odlaze u Republički Budžet za druge namene.¹²

Takođe se zalažemo za ukidanje procedure procene radne sposobnosti osoba sa invaliditetom od strane Nacionalne službe za zapošljavanje, jer smatramo da predstavlja administrativno opterećenje za osobe sa invaliditetom i da nije svrsishodna, jer procenjuje radnu sposobnost van radnog mesta, te za račun poslodavaca filtrira radnike/ce sa invaliditetom i neopravdano ih deli na produktivne i neproduktivne.

Naposletku, smatramo da je neophodno izmeniti antidiskriminacione zakone kako bi se prepoznalo uskraćivanje razumnih prilagođavanja osobama sa invaliditetom kao poseban oblik diskriminacije na osnovu invaliditeta u svim oblastima života, uključujući i zapošljavanje. Poslodavci bi morali da budu u obavezi da razmotre sve zahteve osoba sa invaliditetom za prilagođavanja, kako u procesu regrutacije (npr. kod učešća na razgovoru za posao i testiranju dodatno vreme za te aktivnosti), tako i nakon stupanja na posao.

Zakonom je poslodavcima omogućeno pravo na refundaciju primerenih troškova prilagođavanja radnog mesta za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Na godišnjem nivou se izdvajaju budžetska sredstva za te namene i neophodna je pojačana kontrola poslodavaca koji su se prijavili za refundaciju troškova u izvršavanju obaveze prilagođavanja radnog mesta. Zalažemo se za opredeljivanje posebnih sredstava za pospešivanje mobilnosti zaposlenih osoba sa invaliditetom, kao što je npr. finansiranje nabavke psa vodiča, prilagođenog vozila ili prepravke vozila radi prilagođavanja, zatim subvencionisanje sredstava za dobijanje vozačke dozvole i sl.

Radi specifičnosti zdravstvenog statusa osoba sa invaliditetom, zakonom bi trebalo propisati duži rok trajanja godišnjeg odmora (kao što je to sličaj u Crnoj Gori i Hrvatskoj) i drugih odmora za osobe sa invaliditetom, a ne prepustiti poslodavcima da na zakonski minimum svojim aktima određuju dužinu trajanja odmora. Jedna od posebnih stimulacija za poslodavca moglo bi da bude i da se smatra da je zaposlio dve osobe sa invaliditetom, ukoliko zaposli osobu sa težim invaliditetom (kao što je to u Crnoj Gori), čime bi se, dugoročno gledano, smanjili njegovi troškovi na ime izvršavanja zakonske obaveze učešća u finansiranju zarada u slučaju nezapošljavanja osoba sa invaliditetom.

¹² Snežana Lazarević i dr., "Položaj Osoba Sa Invaliditetom u Srbiji – Nulti Izveštaj" (Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S 2022).

Primeru radi, u Republici Austriji postoji mogućnost da se zatraži od Poreske uprave poreska olakšica na ime poreza na dohodak, ukoliko stepen invaliditeta iznosi preko 25%.

Naime, ako preduzeće zapošljava u Republici Austriji najmanje pet osoba sa invaliditetom na neodređeno vreme, mora da bude izabran jedan predstavnik osoba sa invaliditetom, ako zapošljava najmanje petnaest, onda treba da budu izabrana dva predstavnika, ako zapošljava najmanje četrdeset, treba da se izaberu tri predstavnika.

S tim u vezi predlažemo:

- Izmene Zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom¹³ u pravu ukidanja procene radne sposobnosti osoba sa invaliditetom koja neopravdano isključuje pojedine grupe osoba sa invaliditetom sa tržišta rada;
- Izmene Zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom radi unapređenja transparentnosti upravljanja sredstvima Budžetskog Fonda za profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom;
- Izmene Zakona o radu i Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom radi preciznijeg definisanja diskriminacije na osnovu invaliditetom koja uključuje uskraćivanje razumnih prilagođavanja radnicima sa invaliditetom kao posebnog oblika diskriminacije i razrada koncepta razumnih prilagođavanja putem podzakonskih akata.

6. Obrazovanje – U Republici Srbiji, obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom se obavlja u školama za decu i učenike sa smetnjama u razvoju. Na osnovu podataka Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji postoji ukupno 48 škola za decu i učenike sa smetnjama u razvoju. Od tog ukupnog broja, 19 je osnovnih, jedna srednja i 28 kombinovano – osnovna i srednja škola. S druge strane, najveći broj škola u kojima se obrazuju deca koja imaju intelektualni invaliditet je 35, zatim tu su i škole za učenike sa oštećenjem vida (2), škole koje obrazuju decu koja imaju oštećenje sluha – osam i po jedna škola za decu koja imaju problem sa fizičkim smetnjama i poremećajima u ponašanju. Posebno je izdvojena škola koja je namenjena lečenju dece sa smetnjama u razvoju, a koja su u bolnici.

Od 2009. godine kada je donet Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, popularno nazvan Zakon o inkluziji, u našoj zemlji je otpočeo proces inkluzivnog obrazovanja. Deca, učenici i polaznici sa invaliditetom ostvaruju pravo na besplatno predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje i obrazovanje odraslih, kao i pravo na visoko obrazovanje, na ravnopravnom pristupu. Ovim i kasnije donetim novim zakonom uvažene su potrebe dece sa invaliditetom na obrazovanje i vaspitanje i njihovo pravo na individualnu, odnosno grupnu (dodatnu) podršku, koje mogu da se odvijaju u po-

¹³ Zakon o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2009, 32/2013 i 14/2022 – dr. zakon.

sebnoj nastavnoj grupi ili čak u posebnoj školi. Propisana je obaveza donošenja individualnih obrazovnih planova, kao dodatne podrške detetu i učeniku, zakonski su uvedeni pedagoški asistenti i interresorne komisije. Međutim, podrška deci sa invaliditetom izostaje, a usluga pedagoških asistenata još uvek nije zaživela u obrazovnom sistemu.

U Republici Srbiji osnovno obrazovanje se odvija u redovnim osnovnim školama i osnovnim školama za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, tzv. specijalnim školama. Obrazovanje u specijalnim školama predstavlja oblik segregacije i suprotnosti je sa članom 24 UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom koja nalaže obezbeđivanje adekvatne podrške u okviru redovnog sistema obrazovanja.

S tim u vezi predlažemo:

- Uspostavljanje finansijskih mehanizama za pružanje podrške deci sa invaliditetom u redovnom obrazovanju uključujući finansiranje pedagoških asistenata;
- Kontinuiranu obuku prosvetnih radnika za rad sa učenicima sa invaliditetom;
- Obezbeđivanje pristupačnog školskog prevoza za učenike sa invaliditetom u svim jedinicama lokalne samouprave;
- Usvajanje budžeta za unapređivanje pristupačnosti škola u okviru Ministarstva prosvete.

7. Zdravstvena zaštita – U cilju pružanja mogućnosti učešća u donošenju odluka u vezi ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu na teret obaveznog zdravstvenog osiguranja osnovan je Centar za saradnju sa osiguranicima, udruženjima pacijenata i osobama sa invaliditetom. Zalažemo se i da sve zdravstvene ustanove budu pristupačne za osobe sa invaliditetom uključujući procedure, objekte i opremu poput hidrauličnih ginekološkog stolova za pristupačan pregled žena sa invaliditetom.

S tim u vezi predlažemo:

- Uvođenje i strogo poštovanje principa i standard pristupačnosti prilikom svih javnih nabavki u zdravstvu koje se odnose na renoviranje ili izgradnju objekata i nabavku opreme

8. Učešće u političkom i javnom životu – Osobe sa invaliditetom koje su potpuno lišene poslovne sposobnosti još uvek nemaju pravo učešća u izbornom procesu. Izmenom seta zakona o biračkom pravu proširen je krug lica koja mogu da biraju i budu birana, ali ne i za one koji su potpuno lišeni poslovne sposobnosti. Zalažemo se za izmenu zakona u tom pravcu. Dalje, u cilju omogućavanja ravnopravnosti

nog učešća u izbornom procesu osobama sa invaliditetom i onima koji se otežano kreću, potrebno je rešiti problem pristupačnosti izbornom materijalu, biračkim mestima i informacijama koje se odnose na izbornu kampanju.

S tim u vezi predlažemo:

- Unapređenje i praćenje pristupačnosti izbornog procesa;
- Izmene Porodičnog zakona¹⁴ i Zakona o vanparničnom postupku¹⁵ radi ukidanja svih oblika lišavanja poslovne sposobnosti na osnovu invaliditeta, u skladu sa članom 12 UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, kojem su najviše izložene osobe sa intelektualnim invaliditetom i mentalnim smetnjama.

9. Žene sa invaliditetom – Posmatrano na globalnom nivou, pa i u Republici Srbiji, društveni položaj žena sa invaliditetom je daleko lošiji od onih žena koje to nisu, ali i u odnosu na rod, odnosno muškarce sa invaliditetom. Stoga je primetna njihova izloženost višestrukoj diskriminaciji. Žene sa invaliditetom su izložene pojačanom nasilju i marginalizaciji, posebno u oblasti jednakosti pred zakonom, zapošljavanja i rada, obrazovanja, zdravstvene zaštite.

Zalažemo se za društvo u kome će biti propisane procedure čijom striktnom primenom neće biti moguće žene proglašavati nepodobnim majkama zbog čega će im se oduzimati deca, gde radi invaliditeta neće biti prisiljavane na nasilne prekide trudnoće i sterilizaciju, gde će u zdravstvenim ustanovama biti omogućeni ginekološki pregledi na prilagođenim stolovima i gde će imati pravo na pristupačne informacije o svom zdravlju.

Neophodno je pojačati mere kontrole i kažnjavanja roditelja koji svoju žensku decu sa invaliditetom ne upisuju u škole i sprečavaju ih da se obrazuju. Potrebno je ohrabrivati žene sa invaliditetom da uzmu učešće u projektima za osposobljavanje za određene poslove i sticanje veština, koje će im omogućiti zapošljavanje i finansijsku nezavisnost.

Zalažemo se za kažnjavanje poslodavaca koji diskriminišu žene sa invaliditetom na poslu, npr. sprečavajući ih da napreduju. Potrebno je boriti se protiv nasilja nadležnih organa u institucijama, nastalog usled predrasuda, jer istraživanja ukazuju na njihovo nejednako i neadekvatno postupanje prema ženama sa invaliditetom, posebno kad su u pitanju Romkinje.

Takođe, zalagaćemo se za izmenu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, u smislu omogućavanja besplatne pravne pomoći ne samo žrtvama nasilja u porodici, ko-

¹⁴ Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

¹⁵ Zakon o vanparničnom postupku, *Službeni glasnik SRS*, br. 25/82, 48/88 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/95 – dr. zakon, 18/2005 – dr. zakon, 85/2012, 45/2013 – dr. zakon, 55/2014, 6/2015, 106/2015 – dr. zakon i 14/2022.

jem su žene sa invaliditetom podložnije, već i žrtvama ostalih oblika rodno zasnovanog nasilja. Napokon, u svetlu savremenih metoda nasilja nad ženama, tzv. osvetničke pornografije, snažno podržavamo izmenu Krivičnog zakonika i uvođenje novog krivičnog dela pod nazivom „zloupotreba snimaka polne sadržine.“

Smatramo da je dužnost čitavog društva, a pogotovo izvršne vlasti da zajednički deluju ka unapređivanju društvenog položaja svih osoba sa invaliditetom i njihovih porodica uz puno sprovođenje UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Stoga, mislimo da Vlada Srbije mora negovati zajednički pristup rešavanju problema osoba sa invaliditetom umesto trenutnog pristupa gde se problemima osoba sa invaliditetom posmatraju kao isključiva nadležnost Ministarstva za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja.

ROSA LUXEMBURG STIFTUNG
SOUTHEAST EUROPE

Izdavanje ove publikacije je podržala fondacija Rosa-Luxemburg-Stiftung sredstvima Ministarstva spoljnih poslova Nemačke. Izneseni stavovi ne odražavaju pozicije fondacije Rosa-Luxemburg-Stiftung niti pozicije Ministarstva spoljnih poslova Nemačke.

Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Platforme Solidarnost i ne odražava nužno stavove fondacije Rosa-Luxemburg-Stiftung.